

Десислава Панайотова

РАЗЛИЧНИ ПОДХОДИ В ТЪЛКУВАНЕТО НА КНИГА ОТКРОВЕНИЕ¹

The author holds a PhD in Theology and is a course instructor in parish-based biblical and theological centers such as the Christian Education and Catechetical Center “Sts. Cyril and Methodius,” where she leads programs for adults and community education.

Abstract: *Desislava Panayotova, Different Approaches in Hermeneutics of the Book of Revelation.*

The various hermeneutical methods and challenges associated with the correct interpretation of the Book of Revelation (Apocalypse) in the New Testament have provided a rich field for theological research throughout the ages. Archimandrite Athanasios Mitilineos is a well-known Greek cleric, theologian, and interpreter of the Holy Scriptures who has conducted a thorough revision of various hermeneutical approaches to this New Testament book, with a particular emphasis on the exegetical patristic method based on the Holy Fathers of the Orthodox Church. For the first time in contemporary Bulgarian theology, the author presents a detailed comparison between Fr. Mitilineos’s exegetical methods and various scholarly and denominational approaches to interpreting and understanding the Book of Revelation. The key contribution of the author’s analysis is the juxtaposition of the comprehensive and authentic Orthodox hermeneutics of Revelation with secular or individual non-Orthodox interpretations of the same book.

Keywords: *Apocalypsis, New Testament, Orthodoxy, Theology, Mitilineos, Biblical Hermeneutics, Hermeneutical Methods*

¹ Статията бе частично представена като доклад на богословския семинар „ЕТО, АЗ ИДА СКОРО! ДА, ДОЙДИ, ГОСПОДИ ИИСУСЕ!“, проведен в аулата на Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ съвместно със столичния храм „Св. св. Кирил и Методий“ (ул. „Георг Вашингтон“ № 47) на 15 април 2019 г.

Новозаветната книга Апокалипсис (Откровение) на св. ап. и ев. Йоан Богослов заема в библейския канон уникално място поради своя жанр, който е откровение (сбор от видения), своя доминиращо пророчески характер, своето наситено мистично съдържание и поради особената си цел – с оглед на човешкото спасение в най-висша и най-интензивна степен да подготви Църквата и човешкия род за драматичния и галопиращ есхатологичен край. Откровение е сложна за разбиране книга, към чието тълкуване Църквата от самото си начало подхожда особено внимателно. В богослуженията тя е единствената, която не е включена за четене в годишния богослужебен кръг, за да не стане повод за изричане на несъвсем точни тълкувания и субективни проповеди. При все това православните вярващи имат насъщна необходимост да я разбират правилно и да я преживяват в личния си и съборен духовен път. Ето защо нейните цялостни тълкувания са особено ценни и затова с такива, макар и немного, Църквата разполага още от времето на св. Андрей Кесарийски (V–VI в.). Бидейки водещ коректив, неговият проникновен светоотечески анализ заляга в основата и на едно съвременно цялостно тълкуване на книга Откровение – това на гръцкия свещеник, проповедник и катехизатор архим. Атанасий Митилинеос (1927–2006). Последното представлява особена ценност по няколко причини: заради детайлното разясняване на съдържанието на Откровение (стих по стих от 1-ва до 22-ра глава вкл.), заради приноса, с който обобщава редица предходни тълкувателни методи върху същата библейска книга и заради херменевтично-екзегетическия подход, актуализиращ спрямо съвременния читател божествените послания, заложили в свето-Йоановия Апокалипсис. Голяма част от настоящата статия е обзор върху тълкувателните методи на архим. Атанасий Митилинеос, които той използва и коментира в своите катехизически беседи върху книга Апокалипсис².

Въоръжавайки се с духовна бдителност и чувство за отговор-

² За целта са използвани първите им български издания: Архимандрит Атанасий Митилинеос. *Апокалипсис*. Т. 1. *Седемте златни светилника*; Т. 2. *Седемте печата*; Т. 3. *Седемте тръби*. София: Енорийски издателски център „Свв. Кирил и Методий“, 2018–2021 [Archimandrite Athanasios Mitilinaios. *Apocalypse*. Vol. 1: The Seven

ност, помним наставленията на св. първовърховен апостол Петър и в изложението си се ръководим от тях: „Но ние, според обещанието Му, очакваме ново небе и нова земя, на които обитава правда. Затуй, възлюбени, като очаквате това, постарайте се да се намерите пред Него в мир, неосквернени и непорочни; и дълготърпението на Господа нашего считайте за спасение, както и възлюбеният наш брат Павел ви писа според дадената му мъдрост, както той говори за това и във всички послания, дето има някои места мъчни за разбиране, които невежи и неукрепнали изопачават, както и другите Писания, за своя си погубел. Вие, прочее, възлюбени, като знаете това от по-рано, пазете се, да не би, увлечени от заблудението на беззаконниците, да отпаднете от твърдостта си, но растете в благодат и познаване на Господа нашего и Спасителя Исуса Христа. Нему слава и сега и в ден вечний. Амин“ (2 Петр. 3:13–18).

Стремежът към автентично разбиране на Откровение е водещ в Църквата, защото само такава разбиране може да бъде спасително за хората. Същият стремеж е присъщ и на тълкуването на архим. Атанасий Митилинеос. Той отстоява и преподава апостолския, светоотеческия, православния възглед за края на времената и за настъпването на Божието царство, като го смята за ключ към точното вникване в смисъла на Апокалипсис. Така например архим. Атанасий обяснява факта на апокалиптичното „скоро“ с есхатологичната перспектива на всеки човешки живот, но и с условността на времето по отношение на Бога, на Неговото свръхвременно битие, предвечно домостроителство и всемогъщо действие в света. С други думи, кратковременният ни живот неизбежно поставя християнина, а и всеки човек пред въпроса за есхатологичния край и за личния отговор пред Страшния Христов съд. Отдалечеността спрямо нас на Второто Христово пришествие е относителна, тъй като Господ може всеки миг да се яви в слава, а освен това за Него хиляда години са като един ден и един ден е като хиляда години. „Св. Андрей Кесарийски казва: „Из-

разът „да стане скоро“ означава, че някои от тези неща ще се изпълнят почти веднага след тяхното предсказване, но и онези, които се отнасят за края на света, няма да закъснеят; защото за Бога „хиляда години изглеждат като вчерашния ден, що премина.“³ В този смисъл цялостното и задълбочено изучаване, вярното разбиране на Апокалипсис е било, е и ще бъде свръхактуално.

По отношение на подходите или методите в херменевтичната работа върху книга Откровение трябва да се вземе предвид, че тя е много „сложна, неедноизмерна, многопланова по своята драматургия... В нея може да се открият няколко основни раздела, всеки от които създава свое собствено „поле“ и по-своему привлича към себе си останалите части на книгата. В нея също са представени различни есхатологични перспективи. Съответно, не само че са възможни, но са и необходими различни подходи в тълкуването /.../ съчетания на тези подходи, нито един от които не може да претендира за изключителност“⁴.

Разликите в тълкуването и разбирането на Откровение зависят основно:

- от времето и общия контекст на появата им;
- от мирогледа или религиозната принадлежност на тълкувателя;
- от сферата на научните интереси на изследователя;
- от водещите цели на херменевтичната работа върху книгата;
- от използваните тълкувателни методи.

I. От гледна точка на православната догматика тълкуванията на Откровение са основно два вида:

³ Архимандрит Атанасий Митилинеос. *Цит. съч.* [Metalinaios, Ath. Op. cit.], т. 1, с. 68; в гръцкия оригинал на св. Андрей Кесарийски: Ἀγ. Ἀνδρέας Καισαρείας, *Εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου Θεολόγου* (PG 106, Λόγος Α', Κεφ. Α'. Ἀθήναι: Κέντρον Πατερικῶν Ἐκδόσεων, 2001, 220D–221A).

⁴ Небольсин, А. С. „Методы интерпретации, эсхатология и структура Откровения Иоанна Богослова“. *Вестник ПСТГУ I. Богословие. Философия*, вып. 3 (31), 2010 [Neboľ'sin, A. S. "Methods of Interpretation, Eschatology, and the Structure of the Revelation of John the Theologian." *Vestnik of PSTGU I: Theology and Philosophy*, no. 3 (31), 2010 (in Russian)], 55–74.

1. Църковни тълкувания – най-вече:

- светоотечески,

- на църковни учители, църковни писатели и богослови.

Първото записано тълкувание на Откровение е самото Свещено Писание в неговите пророческо-есхатологични части, налични както в СЗ, така и в НЗ, и по същество самата книга Откровение, в която св. Йоан Богослов предава Божието слово и обясненията на самия Бог и Неговите ангели върху дотогава запечатаните тайни на божествения план за света.

Извън самата Библия по-кратки или по-обширни, частични или сравнително пълни православни тълкувания оставят в хронологичен ред: св. Папий Йераполски, св. Юстин Философ и Мъченик, св. Иринеи Лионски, св. Иполит Римски, св. Викторин Петавийски, св. Методий Патарски, св. Кирил Йерусалимски, св. Ефрем Сирин, св. Григорий Богослов, св. Йоан Златоуст, св. Йоан Дамаскин, св. Андрей Кесарийски, св. Икумений, епископ Трикски, св. Арета Кесарийски, блаж. Теофилакт Охридски, а също и редица съвременни св. отци, духовници и богослови като оптинският йеромонах Пантелеймон, св. праведен Йоан Кронщадски, архиепископ Аверкий Таушев, йеромонах Серафим Роуз, архиепископ Димитрий Вознесенски, свещ. Даниил Сисоев, прот. Олег Стеняев, редица гръцки библеисти като Панайотис Брациотис и мн. др.⁵

2. Нецърковни тълкувания:

- еретически и псевдохристиянски (напр. римокатолически, протестантски / петдесятни, неопетдесятни, такива на сектите „Свидетелите на Йехова“, „Църква на Иисус Христос на светиите от последния ден“ – мормонски, редица от които с милениалистки, хилиастки възгледи, по подобие на тълкуванието на гностика Керинт – първия, който злоупотребява с библейските думи за 1000-годишното царство от Откр. 20:6 и го тълкува буквално и др.);

⁵ Още православни тълкувания и научни изследвания в: https://azbyka.ru/otechnik/Andrej_Kesarijskij/tolkovanie_na_apokalipsis; <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780195393361/obo-9780195393361-0005.xml>

- нехристиянски (ислямски; неоиндуистки, например някои фрагменти от Бхагавад-Гита; окултно-езотерични, например антропософски, дъновистки; сатанински и др.);

- напълно светски, секуларни анализи (чисто исторически, лингвистично-филологически, литературни и др., в които вероизповедният пласт напълно отсъства).

II. От гледна точка на епохата на тълкуванието тълкуванията са:

1. Раннохристиянски;
2. Средновековни;
3. Реформаторски (протестантски)
4. Контрареформаторски (римокатолически)
5. От епохата на английския ренесанс (кр. на XV в. – нач. на XVII в.)
6. От епохата на Просвещението (кр. на XVIII в. – ср. на XIX в.)
7. Съвременни тълкувания (кр. XIX в. – насам).

От съчетаването на аспекти от горните две категоризиращи системи се ражда и трета такава:

III. Видове тълкувателни подходи от гледна точка на методологията

Те възникват под комплексното влияние на верови, идейни, научни и времеви фактори. Терминологията относно методите на тълкуване се различава в съвременната англоезична и немскоезична наука. Тук ще споменем използваните англоезични научни понятия за четири основни интерпретационни подхода: претеристки, идеалистически, футуристически и историцистки.

1. Претеристкият подход (от лат. *praeterire* *минавам покрай*; *praeteritus* *преминал*) възприема Апокалипсис като пророчество за вече състояли се събития от историята на ранната Църква – разрушението на Йерусалим, победата на християнството над юдаизма и езичеството при св. император Константин Велики и др. Пръв наистина крупен представител на този подход към Откровение бил римокатолическият богослов йезуит от епохата на Контрареформацията Луис

Алкасар (1554–1613)⁶. Впоследствие този подход се прилага от други тълкуватели на Апокалипсис като холандския юрист Хуго Гроциус (1583–1645) и френския римокатолически проповедник и богослов Жак-Бенин Босюе (1627–1704)⁷. Този метод е неточен и непълен, тъй като поставя пророчествата и тяхното изпълнение най-вече в границите на апостолските времена и укрива есхатологичната перспектива на Апокалипсис.

Разновидност на горния подход е съвременноисторическият метод. Той е характерен за редица изследователи на нашето време, които смятат, че св. Йоан Богослов отразява в Откровение възприятието си за актуалните проблеми предимно на своята епоха, т.е. на I в., когато е живял той самият. Този метод прилича на претеристкия метод по загърбването на есхатологичната перспектива, а се различава от първия по това, че не обръща внимание на пророческия характер на книга Откровение.

2. Идеалистически метод. Негова отличителна особеност е тълкуването на Апокалипсис като символично описание на духовната битка между сатанинските сили и Божия народ – извън всякаква непосредствена връзка с каквато и да е конкретна историческа реалност. Абсолютизирането му ощетява правилното разбиране на последната от новозаветните книги. Съчетаването му с други херменевтични методи подпомага по-доброто възприемане на апокалиптичното съдържание. Св. отци на Православната църква използват идеалистическия (символичния) метод, но в комбинация с други тълкувателни подходи, за да постигнат необходимата пълнота на вникване в Апокалипсис и така да принесат полза на своите читатели за спасението на техните души.

3. Футуристически метод. Той тълкува Апокалипсис като пророческо описание на хода на събитията от самия край на световната и човешка история. Този подход, разбира се, не като единствен, е широ-

⁶ Известен като Luis del Alcázar / Ludovicus ab Alcasar, оставил труда си *Vestigatio arcanæ sensus in Apocalypsi*. Antverpiæ: Apud Ioannem Keerbergium, 1614.

⁷ Jacques-Bénigne Bossuet.

ко разпространен сред св. отци на Църквата. Днес се застъпва активно и в консервативните англоезични протестантски среди. Ако този метод се абсолютизира и използва без прилагане на други методи на тълкуване, то той откъсва духа и пророчествата в Апокалипсис от контекста на живота на първите християнски общини, от идеята за единството между православните християни от всички времена и от постоянно реактуализиращото се значение на книгата за Църквата и хората от всяка епоха до самия край на историята.

4. Историцистки метод. Той е основан от римокатолическия цистерциански мистик Джоакино да Фиоре⁸ (1135–1202). Подходът му се състои в това, че Апокалипсис се разглежда като пророчество за хода на историята (в смисъл на смяна на епохите), започвайки с Христа (или със сътворението на света) и стигайки до края на света. Но тъй като Апокалипсис съвсем не е хроника на разгръщането на световния исторически процес, този метод е крайно неточен и херменевтически неприложим.

Според руския изследовател А. Неболсин⁹ историцисткия метод е научно неприемлив, докато претеристкият, идеалистическият и футуристическият метод могат и е желателно да се съчетават, за да се постига по-голяма точност и изчерпателност в разбирането на Откровение. Наред с тези четири вида някои учени използват още и историкорецептивен метод в анализа на Апокалипсис – той е историческо проследяване на възприемането и използването на библейския текст на Откровение в различните епохи, сред отделните народи, религиозни общности и култури. Този метод има по-скоро обобщителен, отколкото същински тълкувателен принос за херменевтичната наука.

5. Светоотечески сотириологичен метод (с оглед на човешкото спасение). Спрямо римокатолическите и протестантските тълкуватели и спрямо светските изследователи архим. Атанасий Митилинеос

⁸ Известен още като Йоаким от Фиоре, най-големият средновековен апокалиптичен теоретик на Запад, живял в южна Италия.

⁹ Вж. Небольсин, А. *Цит. свч.* [Neboľsin, A. S. Op. cit.], 55–74.

предлага съвсем друга координатна система в типологизирането и прилагането на видовете тълкувателни подходи към книга Откровение. Неговата система има библейска и светоотеческа основа и се отличава с богословско-катехизически, душепастирски и духовнопрактически характер. Преди да разгледаме съвкупността от подходите, прилагани и посочвани от архим. Атанасий като важни и полезни за хората, ще цитираме негови думи за това как той най-общо възприема работата със свещения текст на Апокалипсис: „Преданието, наред със Свещеното Писание, представлява основата на Църквата. Освен това то съхранява критерия за автентичност и на самото Свещено Писание. То ни казва коя книга е автентична и коя – не. Това го казвам за онези, които отхвърлят Преданието на Църквата, независимо дали се наричат протестанти или православни, повлияни от протестантите. Казвал съм ви го много пъти и винаги ще го казвам, че ключът към тълкуването на Свещеното Писание е оставен в шкафа на Преданието! Ако не държим този ключ, който ни дава Преданието, никога няма да можем да тълкуваме правилно Свещеното Писание. Затова и протестантите тълкуват неправилно Писанието, в резултат на което са толкова раздробени по отношение на вярата: и те не знаят в какво вярват днес, в какво са вярвали вчера и в какво ще вярват утре!“¹⁰ Според архим. Атанасий Митилинеос, тъй като книга Откровение е живо слово Божие и постоянно действаща реалност, когато ѝ правим анализ, бихме били в състояние нещо да разберем, ако имаме божествено просвещение. Според отца разбирането на тази книга несъмнено изисква вяра и благодатно общение с Бога, а не само теоретична подготовка и научноизследователска компетентност. Правилното разбиране на Апокалипсис предполага ангажирано лично отношение, защото Бог влиза не само в световната история, но също и в личната история на всеки човек, независимо от това дали е вярващ или невярващ.

Подходите в светоотеческия сотириологичен метод според ар-

¹⁰ Архимандрит Атанасий Митилинеос. *Цит. съч.*, т. 1 [Metalinaios, Ath. Op. cit., t. 1], с. 56 (бел. 2, note 2).

химандрит Атанасий Митилинеос:

„Блажен е оня, който чете, и ония, които слушат думите на пророчеството и пазят писаното в него; защото времето е близо“ – въз основа на Откр. 1:3 отец Атанасий откроява важността на четенето, слушането и пазенето на словото Божие така:

а) Често и активно четене на Священото Писание с помощта на Св. Дух

- Архим. Атанасий подкрепя своето виждане с думи на св. Диадокх Фотикийски: „...няма нищо по-бедно от ум, който без Бога философува за Бога“¹¹. „Ключът към разбиране на Священите Писания е Светият Дух. Ако нямаме Светия Дух, не можем да разберем абсолютно нищо. Условие да имаме Светия Дух обаче е подвижническият (борбеният) дух, спазването на заповедите, очистването на сърцето, постоянното съзерцание (θεωρία)¹².

- „Да изучаваме и вкъщи, да разтваряме Священото Писание“¹³ често, а не да сме само слушатели.

- „...да не се превръщаме в безплодни „ловци на пророчества“, само за да научим от любопитство бъдещето, но да разберем каква трябва да бъде нашата позиция спрямо това, което е, и това, което идва, за да не отпадне и да не се заблудим“¹⁴. „Трябва да се борим с нездравото любопитство да знаем бъдещето чрез разглеждане на пророчествата. /.../ Пророчеството ... идва да извести какво се случва в историята винаги – винаги! – за да предпази от заблуда. Освен това пророчеството идва да напомни за последните дни – това не е малко, както вече казах, за да не изпускате от поглед целта на историята и на нашето съществуване, а и на борбата ни. Също така идва

¹¹ Бл. Диадокх Фотикийски. *Сто глави за духовното съвършенство* 7. Срв. рус. прев.: *Добролюбие*. Т. 3. Москва, 1990 [Blessed Diadochos of Photiki. One Hundred Chapters on Spiritual Perfection, §7. Cf. Russian trans.: *Dobrotolyubie*, Vol. 3. Moscow, 1990 (Russian Transl.)], с. 10.

¹² Архимандрит Атанасий Митилинеос. *Цит. съч.*, т. 2. [Metallinaios, Ath. Op. cit.], с. 15 (бел. 1, note 1).

¹³ *Ibid.*, 14.

¹⁴ *Ibid.*, 12.

да утеши вярващите в трудни времена ...¹⁵

- Подобно на св. ап. и ев. Йоан Богослов, докато изучаваме Откровение трябва да се опитваме да пребъдваме в особено внимание, в будно, съзнателно състояние на духовен възторг.

- При четенето да подхождаме и с дълбоко смирение.

б) Слушане на словото Божие

- Разбирането изисква и слушане на словото Божие с „дух на ученичество. /.../ да не си мисли някой, че беседите, които провеждаме тук, имат за цел единствено да гаят слуха. Тяхната цел е да поучават, да разкрият истината – волята на Господа – да пробудят съвестта, да изобличат, да утешат, да подкрепят, да изправят погрешни възгледи и да посочат пътя към спасение и покаяние.“¹⁶

- Слушането на словото Божие трябва да бъде и в литургична среда, за да бъде по-благодатно и пълно разбирането му. Защото самият Бог Слово е жив. Така е живо и Божието слово, изпратено до нас и преподавано ни от духовниците. То принася на душата особена благодат, когато се слуша на живо.

- Архим. Атанасий следва съвета на един от тримата кападокийци, че когато човек слуша Божието слово, той трябва да е в състояние на безмълвие (спокойствие), както външно, така и вътрешно. Според св. Григорий Богослов „божествените неща се преживяват в тишина“¹⁷.

в) Пазене / спазване на словото Божие

- Разбирането на Божиите тайни изисква да пристъпим към Божието слово с молитва. Така ще сме в състояние и да спазваме Господните повели. Архим. Атанасий Митилинеос се ръководи от наставлението на св. Исаак Сирий като призовава и нас да го съблюдаваме: „Не пристъпвай към словата на тайните, които са в божественото Писание, без молитва и проща за помощ от Бога; но, като се помолиш,

¹⁵ *Ibid.*, 11.

¹⁶ *Ibid.*, 10.

¹⁷ „Ἀγ. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, *Πρὸς τοὺς καλέσαντας, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας*, Λόγος Γ', PG 35.524.17–19; „Благочестието е не в това да говорим често за Бога, а в това да предаваме на мълчание повечето [от тези] неща“ (*Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, PG 36.653.26–27).

казвай: Господи, дай ми да почувствам силата, която е в тях. Смятай молитвата за ключ към смисъла на истините, заключени в божествените Писания¹⁸.

- Със сълзи следва да приемаме и спазваме божественото Откровение.

- С настойчивост трябва да вникваме в него и да го прилагаме в живота си.

- Когато изучаваме Божието слово, трябва да чувстваме, че то се отнася предимно за нас и ни задължава да го изпълняваме. Така ще се опазваме и от духа на осъждане спрямо нашите ближни. В това отец Атанасий се ръководи от св. Исаак Сириец, който казва: „Когато смиреният и духовен човек чете божествените Писания, той ги отнася винаги към себе си, а не към другите“¹⁹. Преди всичко да се назидаваме, а не да назидаваме!

- Изпълняването на Божието слово става свършено, когато го живеем цялото, а не частично.

- „Това, което научим тук, не бива само да ни трогва и да си остава на нивото на сухото знание, а да се превърне в дело, в промяна, в духовно възраждане. Трябва да имаме есхатологично безпокойство в живота си, т.е. да преживяваме тези неща вътре в себе си, да се безпокоим за края на живота си, за края на историята. Това безпокойство да се всели в душата ни, което не значи, че оптимизмът ще изчезне от живота или че ще изчезне радостта, защото радостта е плод на Светия Дух.“²⁰

г) Линеен метод. Архим. Атанасий не изключва възприемането на описаните в Откровение събития в хронологична последователност. При този подход например седморките на печатите, тръбите и чашите отразяват три различни поредици от събития, някои от които фрапиращо сходни в отделните групи седморки.

¹⁸ „Αὐ. Ἰσαάκ ὁ Σύρος, Ἀσκητικά, Λόγος ΟΓ΄. Същият цитат вж. и у Архимандрит Атанасий Митилинеос. *Цит. съч.*, т. 1 [Metalinaios, Ath. Op. cit., t. 1], с. 65 (бел. 2, note 2).

¹⁹ „Οσ. Πέτρος ὁ Δαμασκηνός, Ἡ κατὰ Θεὸν ἀνάγνωσις. Φιλοκαλία, τόμος Γ΄, βιβλίο Α.

²⁰ Архимандрит Атанасий Митилинеос. *Цит. съч.*, т. 2 [Metalinaios, Ath. Op. cit., t. 1], с. 10 (бел. 1, note 1).

д) Цикличен метод – групиране на описваните събития или дори наслагване на събитията, посочени в трите седморки. Светските учени използват и определения хронологически паралелен метод / рекапитулационно-паралелен метод. Според този подход циклите на печатите, тръбите и чашите по различен начин отразяват една и съща реалност.

е) Спираловиден метод. Архим. Атанасий Митилинеос особено много цени спираловидния подход, който съчетава линейния и цикличния метод. Спираловидният метод открива в пророчествата и хода на апокалиптичните събития едновременно последователност, паралелизми и натрупвания. С други думи, финалният край на този свят ще дойде, след като са се реализирали предварителните му признаци, някои от тях описани в книгата може би повече от един път, като самият есхатологичен завършек на всичко се разкрива с натрупваща се страховитост на язвите, с интензификация на сътресенията и с кулминация, в която досегашният свят, състарен от греха, напълно се разрушава и изчезва, за да отстъпи място на новото небе и новата земя, на Божието Царство, в което Бог ще бъде всичко във всички.

ж) Полемичен метод. Този подход не се колебае да бъде критичен спрямо светските заблуди, безплодните без Христа философски, религиозни, псевдорелигиозни и секуларни тълкувания на Апокалипсис.

з) Благовестнически, изповеднически и мисионерски подход. Според архим. Атанасий истинска проява на любов е – в една епоха, в която всичко бива подлагано на съмнение, да можем да доведем някои братя и сестри при Истината Христос, в Църквата, за да чуят неизкривеното Божие слово. Това е най-добрата милостиня, която можем да направим на незнаещите, невярващите, отчаяните и падналите.

и) Църковно-богословски метод. Той ни подпомага да се пазим от осветскостяването в тълкуването на Откровение. Осветскостяването означава в нашето изучаване и разбиране на Апокалипсис да липсва един или повече от горните светоотечески подходи, което

автоматично води до духовно безплодна и в края на краищата невярна или дори напълно секуларна херменевтика. Осветскостяването е друго име на хладността във възприемането на Апокалипсис. За нея сам Иисус Христос, Алфа и Омега, казва (към Лаодикийската църква): „зная твоите дела: ти не си ни студен, ни горещ; о, дано да беше студен или горещ! Така, понеже си хладък, и нито горещ, нито студен, ще те изблюдам из устата Си.“ (Откр. 3:15-16)

Според архим. Атанасий Митилинеос наше висше призвание е да бъдем верни на Бога. „Трябва отново да живеем, възлюбени, духа на древната Църква, който бил дух на постоянно осветление, но и на есхатологично очакване/.../ трябва да живеем в святост, да се освещаваме, да ставаме по-добри и да преживяваме това очакване на последните дни. В древната Църква битувал възгледът: „Господ е близо. Не се грижете за нищо“... Така пише на филипяните ап. Павел. Думите: „Не се грижете за нищо“ не означават: „не яжте и не пийте, не си строите домове и не работете“, а означават: „не забравяйте целта си, не си мислете, че тук ще бъдете постоянни жители и не започвайте да правите какво ли не, сякаш ще живеете хиляда години на земята!“ Това ще рече да живея в есхатологично очакване. „Господ е близо“! Да търся: „Господи, кога ще дойдеш? Господи, ела! Да, Господи, ела!“ За да дойде отговорът: „Да, идвам скоро“.²¹

За нас остават изборът и дарът да бъдем верни, за да чуем благите думи на Първия и Последния, „Който биде мъртъв и оживя“ (Откр. 2:8) и Който ни обещава: „Бъди верен до смърт, и ще ти дам венеца на живота.“ (Откр. 3:10)

Библиография

Ἁγ. Ἀνδρέας Καίσαρείας, Εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου Θεολόγου (PG 106, Λόγος Α', Κεφ. Α'. Ἀθῆναι: Κέντρον Πατερικῶν Ἐκδόσεων, 2001, 220D–221A.

²¹ *Ibid.*, 15.

Ἄγ. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Πρὸς τοὺς καλέσαντας, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας, Λόγος Γ', PG 35.

Ἄγ. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα, PG 36.

Luis del Alcázar / Ludovicus ab Alcasar, оставил труда си *Vestigatio arcanae sensus in Apocalypsi*. Antverpiae: Apud Ioannem Keerbergium, 1614.

Митилинеос. Архимандрит Атанасий, Апокалипсис. Т. 1. Седемте златни светилника; Т. 2. Седемте печата; Т. 3. Седемте тръби. София: Енорийски издателски център „Свв. Кирил и Методий“, 2018–2021 [Mitilinaios, Archimandrite Athanasios. *Apocalypse*. Vol. 1: The Seven Golden Lampstands; Vol. 2: The Seven Seals; Vol. 3: The Seven Trumpets. Sofia: Parish Publishing Center “Sts. Cyril and Methodius,” 2018–2021 (Bulg. Transl.)].

Небольсин, А. С. „Методы интерпретации, эсхатология и структура Откровения Иоанна Богослова“. Вестник ПСТГУ I. Богословие. Философия, вып. 3 (31), 2010 [Nebol'sin, A. S. “Methods of Interpretation, Eschatology, and the Structure of the Revelation of John the Theologian.” *Vestnik of PSTGU I: Theology and Philosophy*, no. 3 (31), 2010 (in Russian)], 55–74.